

3-13  
192-105E



БАДМИН  
АЛЕКСЕЙ



УДК 821.521.37  
ББК 84(2=643)6

БАДМИН  
АЛЕКСЕЙ

+

✓ 301

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ  
ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ

*[Large stylized signature]*

63-13-9

КЕЛВРАМД БИД ОЧЕРКС  
Табата  
сборни да  
✓ Л. Бадмин

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ  
Э Д С Т · 1963



## НАРГ

Эрижэнэ шиндэр . . . . .	3
Ээж . . . . .	19
Байчха . . . . .	42
Маякин хаалh . . . . .	55
Эцгин сүл үг . . . . .	68
«Хөөткэн санси цещи...» . . . . .	76
Ачта багш . . . . .	88

**Бадмаев Алексей Балдуевич**

### МАТЬ

Рассказы и очерки на калмыцком языке.

Редактор Э. М. Кектеев.  
Художник В. С. Васькин.  
Худ. редактор Н. Д. Будников.  
Тех. редактор Т. А. Гайдаш.  
Корректор Х. А. Бадмаева.

---

Калмыцкое государственное издательство, г. Элиста.  
1963 г.

---

Сдано в набор 15.VII-63 г. Подписано к печати 16.VIII-63 г.  
Уч.-изд. л. 2,3. Печ. л. 2,7. Бумага 60x84<sup>1</sup>/<sub>2</sub>.  
Тираж 1000 экз. Заказ № 4689.  
K00119. Цена 7 коп.

---

Красная типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

## ЭЦГИН СҮЛ ҮГ

(Очерк)

Өрүн өрлэ босхла, делгчкн кевсла  
эдл, кесг зүсн өцгтэ өвсн-ноһан дольга-  
лад, өмнэс номһн салькн өрчэр үлэхэд,  
өргн тег улм сээхрэд, дотрас дуулх дурн  
күрэд одна.

Нег инм хаврин өрүн гертэсн һарад,  
дотр бийм дегэд икэр байрлад, кергэр  
йова йовж, Баһ-Дөрвдэс йисн дууна һаз-  
рт бээсн, «Урлдана хар» гидг толһад кү-  
рч ирвв. Толһа деер һарад, дөрвн үзгтэн  
эргж хэлэхнь, довус хооридаһур гүүсн  
зурмд, теңгрт жиргсн шовуд, энд-тендэ-  
һүр арвад-хөрэдэр гүүсн гөрөсд өмэрэн  
эргэд хэлэхнь, ушяртад көкрсн уди, хам-  
тхасарн саглрна.

«Унһн төөрөч» гидг һазр хол биш бо-  
лхми гинһэд, зөвэр йовчкн цагтм, өткн  
хар утаһар өрвкн салькнд падрулсн, ик



герт шамни герл үзчкэд, орж ирхлэ, хойр чики харһм чигэ дүүрц амти бээж.

Бички нурһта болси учрар, түлкэдэ йовж, уралаи хархлам, деед биһд, улаи кенчрэр бүркэтэ стол эргэд зурһан күи сууцхаж. Теднэ дунд тоомсрта сүүр ээлси нег хальмг көвүн үзгдв. Теди туст, герин эрст Коммунистическ партъ боли мана Советск ори-путг бүрдэси, нарт делкән күч-көлсч улсин эцг Владимир Ильич Ленинэ зург өлгэтэ бээж. Тер зургин дор: «Алдр Октябрин 38-гч жилин өөн мени болтха!» — гиж улаи кенчрт цаһан үзгүдэр бичэтэ бээнэ.

Трибун деерэс, дөчөд һарси наста, нигт шар үсэн гедргән самлси, шимги хо цаһан залу үг келжэнэ.

Хургин чилгч бээж.

— Мана совхозд, Алдр Октябрин 38-гч жилин өөнэ социалистическ дөрлдэнд негдгч ормд йовхнь Лиджиев Бамба Дорджиевич гидг тракторист. Бамба 1946 жилэс ави мана совхозд эндр өдр күртл тракторист көдлэд, түрүн зерглэнд йовад, жил болһи Күндтэ грамотар боли үштэ белгэр мөрэлгднэ.

1954 жилд боли эн жил эмиг боли эмигшрген һазр эдалһнд шуиж, седклэн

тэвэд көдлсндөн Цугсоюзин селэнэ эдлахун һээхүлд орлиц. Эн жил үзмжтэ сә-анэр көдлсиднь совхозин дирекцин болн партийн организацин нери деерэс Күндлһни грамотар ачлжанавди, — гийһэд Бамбин барун һар авад, хойрдгч отделе-нэ управляющ үр Тарасов ханлт өргв.

Хург чилснэ хөөн, Бамба өөрдж ирэд, һарим авад мендлэд:

— Манад одад хойхичи, — гив.

Хойр өрэтэ модн герүр дахулж ирэд, зөвэр үсиднь буурл орад бээси эмгиг, экм гиж нанла ташьлдулв, дундин наста эццн шар күүкд күн-гергнь, Булһи, эвтэ хойр һарари, хальмг цэ, хөөнэ мах, хар шилтэ эрк, — сән өдртән хадһлжаси хот билэ гийһэд, — стол деер һарһад тэвб. Көгши ээжнь, — «цэ шиңги болвчи идәни дееж болдми» — эн көвүдт түрүлэд цэ кеж өг», — гив.

Тоожах хотинь эдлэд, ю-бис күүнд-жәһэд:

— Ямаран удан тракторт көдлжә-нәч? — гихлэ, эндәснь ээжнь келжәнэ:

— Эн, Бамбинчи тракторт көдлдгнь ут туужта юми, эцгиннь сүл келси үг билэ, эс адһжахлачи келнәв, — гиж эмги батлж суув.

...1935 жилд Уластин Доржин Лиж гемнэд, урд харси үрн — Бамбан дуудж анад:

— Нэ, Бамба, мөрнэ чики хойр болв, мордх цаг неги болв. Эн гериг толһалх күн чи болвч. Экинчи чидл күршго, би удан бээшгов, биндчи даалһад келжэнэв: арви зурһан нас күрвч, алькинй чиги мөдх болвч. Өдгэ цаг гидгчнй өмнкар болхла онгдан: би, чини эцгчи, нег унх мөрнэ төлэ насн-жилэн чилэлэв. Тана цагт болхла татх, унх мөрн биш, трактор, машинд эзлх цаг. Советин йосид болхла, сэн—мууһинй йилһхш, келсэн эрвэлго көдлхлэ, күн болж һархч! Мини сүл үгм: арһта болхла трактор машин йовулдг дасж үз, түүнэс даву зөөр уга.

«Барсин сүүлэс бичэ бэр, бэрсн хөөн бичэ тэв!» — гиж келэд, зонһад, зөвэр удан бээжәһэд, хойр һаран намчлад маннадан бэрчкэд, хойр нүдэн аняд: «Бамба!.. Көөсэн күцж... көөгдсндэн күцгдлго»... гиж сүл үгэн келэд дакж серш угаһар унтад одв...

\* \* \*

Хол һазрт көлгэр һарад, хаалһин дундурт мөрнй үкэд, күн харһж нөкд эс бол-

хла, ик зовлц болдг. Тер цагт күн хар-  
над, ацаһинь ачад, күрх һазртнь күргх-  
лэ — көлгөн алдсн күүнд кецү ик байр  
болдг мөн!

Төрүүлэ эдл, Бамбин уйн-баһ насн-  
днь эцгнь өцгрэд, бички дөрвн дүүвр,  
көгшн эк үлдхлэнь: «Күн дөцгэр, шовун  
далваһар» — гинэд олна хургт көгшн  
эк, бички дүүвринь колхозин тежалд  
авсн хөөн, нег жил болад Бамбиг трак-  
тористин курст илгэв. 1937 жил курсан  
чилэһэд, эврэ колхоздан ирж трактори-  
стэр көдлв.

Дүүвр баһ насн болад зэрмдэн трак-  
торан зеврэд хамхрсн цагтнь «энүнэс ке-  
зэ хаһцхв!» — гиж кесг дакж сансн бийнь,  
эцгин келсн үгиг санад, хавр-намрин  
харһу сө, серүнд хар тракториннь өөрэс  
һарл уга йовж, хойр-һурвн жил болад,  
Чапаевин нертэ колхозд 1942 жил күртл  
көдлэд, ончта нег тракторист болж, олна  
хург болһнд темдглгдэд, района газетд  
барлгдад, нернь һарч йовсн мөн.

\* \* \*

Деер келгдсн тоотиг тоола йовтл, эр-  
влэсн хар күдгнь эвтэ Бамбин һарт, эрс-  
эрс гинэд, фермин барун — ар бийднь өн-



тракторан янж хадлалдгинь хэлэти. Сөөнь дууси кедлси трактор гиж келж болхий? — гиж келэд Ковалев, гилвкси хар тракториг одад һарари илв.

— Тегэдчи сээнэр кедлнэ! — Управляющ часан хэлэчкэд. — «Йнси час болж, директорт байрта зэцг сонсхнав, мана фермд төрски һазртан ирси хальмгуд: Лижин Бамба, Нэдвдэ Ози боли нань чиги механизатормудин иилчэр эн жил тэрэнэ кедлмшэн совхоздан негдгч болж чилэвди. Даки нег хаилт өргжэнэв!» — гилхэд Бамбин һар атхчкэд, хозлг деерэн һарв, хо-һалзи ажрһнь хү-сальки мет ормаси авад һарв.

Арднь адһм угаһар һар-нүүрэн уһаһад, Бамба гертэн орж ирчкэд, дер дораси дөрвлжи дегтр һарһв. Дотриь оли зүси цааси бээж.

— Би чамд зууран зөрц үг келси угав, минн эцгиг Тецгэс һархд, хавртан өгх болси үкрһнь ода бийнь уга. Өдгэ цагт, күүнэ кесн кедлмш кезэд болвчи үрхш. Ниднин Алтайас һархд, мана директор келлэ: «Бамба чини сээнэр кедлсиг биди мартш угавди, һазртан күрэд хайган манд илгэ» — гилэ.

— Нааран ирэд хайган төвси хөөнэн

хойр цааси ирв,— гинэд дундаснь хойр цаас авад үзүлв: теднь орден авхднь йөрәсн телеграммс бээж.

Үвднь нигт цаһан цаси орад, хар һазрин көрс бүркәд, урсад гүүжәсн һол, таг болад доран көрхлә, деегүрнь һарси күүнд, даңгин эн бээдлд бээх болж медгднә. Хаврин сээхн нари һарад, халун сальки үләһәд, хәәлси усн гүүхлә, көндрлго бээсн һол көвәһәри урсад, эмнг мөри кевтә тууляд, ээм деерк хувцан унһаһад, хойр көвәһәси давад, хаалһдан харһси тоотиг хамхлад, күүчәд авад һархлань,— хажуднь бээсн күүнд зогсаж болшго элдү ик чидлинь медгднә.

Түүнлә эдл, КПСС-и ЦК-и 1953-гч жилин сентябрьск боли 1954 жилин февральск-мартовск Пленумсин шнидврәс иштә, кесг жилдән көндрлго бээсн селәнә эдл-ахуг шунмһәһар өөдлүлхми, эмнг боли эмнгшргси һазриг олзлж, эжго теегәр бээсн улсин бээдл өргхми гиси дуудврт, мана советск әмтс маңһс кевтә босж, һурви жилин эргцд күцәһәд, һазадни орн-нутгудт, алдр Ленинә бүрдәси Коммунистическ партии оли-әмтнә ухан седкәлә ирлцжәх политикиг зогсаж болшгонь медгдв. Эи ик, хаврии һолини дольган мет,

хад чолуг көлвүүлэд, хар һазрин көрс делгэд, оln келн орс, украинц, хасг, ма- нһд, хальмг эмтсин күцэжэх ик төрт ор- ццж йовх Лижин Бамба, оньг-зүркән өгч, өдр сөөһин кирцэ медлго йовсид: Деед Советин Президиумин Указар «Күч- көлснэ Улан туг» — орденэр ачлгдв.

Өдгэ цагт, өөрхн жилмүдин дунд мах., үс, тос һарһлһар США-г күцхмн гиж ма- на алдр мөнк Партин дуудврт эн Бамба- ла эдл энгин улс, ухан-седклд, күч-көл- сән өгч, шунмһаһар көдлхлэ, ахрхн бол- згин дунд Америкиг күцхнь лавта үни.

*Бай дөрөд селэк.  
1957 жил.*